

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

QARSHI MUHANDISLIK IQTISODIYOT INSTITUTI

“ IQTISODIYOT ” fakulteti

“ KASB TA'LIM IQTISODIYOT ” yo'nalishi

KTI - 162-16 guruh talabasi

NORQOBILOV MUZAFFAR RAVSHAN O'G'Lining

“ IQTISODIYOT NAZARIYASI ” fanidan

KURS ISHI

**Mavzu: O'zbekistonda fermer va dehqon xo'jaliklarini
rivojlantirish vazifalari va istiqbollari**

Bajardi:

Norqobilov M.

Qabul qildi:

Farmonov J.

Qarshi – 2017

Mavzu: O‘zbekistonda fermer va dehqon xo‘jaliklarini rivojlantirish vazifalari va istiqbollari

REJA;

Kirish

I-Bob. O‘zbekistonda fermer va dehqon xo‘jaliklarini rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslari

1.1. Fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish bosqichlari

1.2. Dehqon xo‘jaliklarining huquqiy asoslari tizimi

II-Bob. Dehqon va fermer xo‘jaliklarini mamlakat oziq-ovqat programmasini hal etishdagi o‘rni va ahamiyati

2.1. Fermer xo‘jaliklarining ishlab chiqarish yo‘nalishlari

2.2. Dehqon xo‘jaligining mamlakat iqtisodiyotidagi vazifalari

2.3. Xo‘jaliklarini mamlakat oziq-ovqat programmasini hal etishdagi ahamiyati

III-Bob. O‘zbekistonda fermer va dehqon xo‘jaliklarini rivojlantirish istiqbollari

Xulosa va takliflar

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

KIRISH

Bozor munosabatlarning negizini turli mulk shakllariga asoslanadigan xo‘jalik yuritish shakllarining mavjud bo‘lishi va ular orasida bo‘ladigan sog‘lom raqobat tashkil etadi. Shu tufayli ham, respublikamizda iqtisodiy islohotlarning dastlabki bosqichlaridanoq mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, turli mulk shakllarining teng huquqligiga tayanuvchi ko‘p ukladli iqtisodiyot tizimini barpo etishga alohida e‘tibor berildi.

Respublikamiz qishloq xo‘jaligida vujudga kelayotgan yangi xo‘jalik yuritish shakllari orasida dehqon va fermer xo‘jaliklari muhim ahamiyat kasb etadi. Dehqon va fermer xo‘jaliklari xo‘jalik yuritishning shaxsiy manfaatdorlik, tashabbuskorlik va mulkiy javobgarlik tamoyillariga tayanib, qishloq xo‘jaligida mulk shakllarining teng huquqlilik va sog‘lom raqobat asosida rivojlanib borishiga asoslanadi.

Dehqon va fermer xo‘jaliklari yetishtirgan mahsulotiga egalik qilishiga, o‘ziga tegishli mol-mulk, moliyaviy va moddiy resurslarni mustaqil tasarruf etishiga, yerga bo‘lgan egalik hissiga ko‘ra, ya‘ni mustaqil xo‘jalik yuritishi bo‘yicha bozor iqtisodiyoti tamoyillariga mos tushadi.

Respublika hukumatining bir qator qarorlarida istiqbolda asosiy qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqaruvchi subyekt bo‘lib qoladigan dehqon va fermer xo‘jaliklarini yanada rivojlantirish nazarda tutilgan.

Darhaqiqat, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta’kidlaganidek:

«Murakkab ob-havo sharoitiga qaramasdan, fermer va dehqonlarimizning fidokorona mehnati va omilkorligi tufayli 2015-yili mo‘l hosil yetishtirildi – 7 million 500 ming tonnadan ziyod g‘alla, 3 million 350 ming tonnadan ortiq paxta xirmoni

barpo etildi. Ta'kidlash kerakki, bunday mo'l hosil asosan qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni jadallashtirish, seleksiya ishlarini yaxshilash, g'oz va boshqali don ekinlarining rayonlashtirilgan navlarini joriy qilish, zamonaviy agrotexnologiyalarni o'zlashtirish evaziga ta'minlandi.

Mamlakatimizda bug'doydan gektaridan o'rtacha 55 sentner hosil olingani, ayrim tumanlarda bu ko'rsatkich 60–77 sentnerni tashkil etgani, hech shubhasiz, fermerlarimizning ulkan yutug'idir.

Shu bilan birga, qishloq xo'jaligining meva-sabzavotchilik, bog'dorchilik, uzumchilik va chorvachilik kabi tarmoqlari ham jadal sur'atlarda rivojlandi. O'tgan yili 12 million 592 ming tonna sabzavot va kartoshka, 1 million 850 ming tonna poliz mahsulotlari, 1 million 556 ming tonna uzum, 2 million 731 ming tonna meva yetishtirildi»¹.

Butun dunyo tajribasi ham bozor uchun, ya'ni sotish uchun mahsulot ishlab chiqaruvchi dehqon, fermer xo'jaliklarining afzalligini ko'rsatmoqda, chunki dehqon va fermer xo'jaliklarida ishlab chiqaruvchi, ya'ni fermerning maqsadi va vazifasi oxirgi natija bilan uzviy bog'langan. Shunday ekan dehqon va fermer xo'jaliklarining ishlab chiqarish faoliyatini, uni bozor sharoitidagi harakatini, mavjud ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish yo'llarini va shu asosda ularni samarali faoliyatlarini o'rganish obyektiv zaruriyat bo'lib hisoblanadi. Bu masalalarni hal qilishda «Dehqon va fermer xo'jaliklari iqtisodiyoti» fanining ahamiyati katta, chunki bu fan islohotlar natijasida vujudga kelgan dehqon va fermer xo'jaliklarini tashkil etish qonuniyatlarini, ularni samarali faoliyat yuritish yo'llarini o'rgatadi.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish, uni erkinlashtirish, modernizatsiya qilish orqali turli shakldagi mulk va tadbirkorlik

¹Karimov I.A. Bosh maqsadimiz-mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borilayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir. Xalq so'zi gazetasi, 2016-yil 16-yanvar.

turlarini erkin faoliyat ko'rsatishiga katta e'tibor berilmoqda. Shuning natijasida respublikada xususiy mulkchilikka asoslangan dehqon va fermer xo'jaliklari rivojlantirilmoqda. Hozirgi davrda fermerlikni rivojlantirish borasidagi ishlarni chuqurlashtirish va ko'lamini kengaytirish ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Qishloq xo'jaligini isloh qilish bo'yicha aniq maqsadga qaratilgan ishlar olib borilishi natijasida keyingi yillarda qishloq xo'jaligi tubdan o'zgardi, xususiy mulkchilikka asoslangan fermer xo'jaliklari o'z mohiyatiga ko'ra qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining asosiy shakliga, sohani barqaror va samarali rivojlantirishni ta'minlaydigan yetakchi kuchga aylandi.

I-Bob. O‘zbekistonda fermer va dehqon xo‘jaliklarini rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslari

1.1. Fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish bosqichlari

Mustaqillik yillarida mamlakatimiz aholisini oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirish va sanoat korxonalarining mustaqil ishlashini ta‘minlash, ya‘ni xomashyoga bo‘lgan talabini qondirish maqsadida qishloq xo‘jaligi korxonalarida bir qancha ijobiy ishlar belgilandi. Bular quyidagilar:

1-bosqich. 1991–1998-yillarda fermer xo‘jaliklarini tashkil etish va faoliyat yuritishining asosiy me‘yoriy-huquqiy asoslari ishlab chiqildi.

2-bosqich. 1999–2002-yillarda zarar bilan faoliyat ko‘rsatayotgan shirkat xo‘jaliklarini tugatish, ular negizida fermer xo‘jaliklarini tashkil etish jarayoni rivojlandi.

3-bosqich. 2003-yildan fermer xo‘jaliklarini ustuvor yo‘nalish sifatida rivojlantirish belgilandi.

4-bosqich. 2008-yilda fermer xo‘jaliklarining yer uchastkalarini maqbullashtirish jarayoni amalga oshirilib, ularni iqtisodiy barqaror faoliyat ko‘rsatishiga zamin yaratildi.

1-bosqich. 1991–1998-yillarda fermer xo‘jaliklarini tashkil etish va faoliyat yuritishining asosiy me‘yoriy-huquqiy asoslari ishlab chiqildi.

1991–1997-yillar ichida qishloq xo‘jaligida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususilashtirish, turli mulkchilik va xo‘jalik yuritish shakllari yaratildi.

Mamlakatimizda yirik xo‘jaliklar ichida ichki fermer xo‘jaliklari, tuman hokimlarining qarori bilan mustaqil fermer xo‘jaliklari tashkil qilina boshlandi.

1998-yil 30-aprelda «Yer kodeksi», «Qishloq xo‘jalik kooperativi (shirkat xo‘jaligi) to‘g‘risida»gi, «Fermer xo‘jaligi to‘g‘risida»gi, «Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida»gi qonunlari qabul qilindi va shular asosida qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish uchun to‘la huquqiy asos yaratildi.

2-bosqich. 1999–2002-yillarda zarar bilan faoliyat ko‘rsatayotgan shirkat xo‘jaliklarini tugatish, ular negizida fermer xo‘jaliklarini tashkil etish jarayoni rivojlandi

1999–2002-yillarda amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq zarar bilan faoliyat ko‘rsatayotgan qishloq xo‘jaligi korxonalarini sanatsiyalash jarayoni boshlandi. Sanatsiyalash davridan so‘ng ham moliyaviy holati og‘ir bo‘lgan qishloq xo‘jaligi korxonalarini tugatish va ular negizida fermer xo‘jaliklarini tashkil etish jarayoni rivojlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 5-yanvardagi 8-sonli «Qishloq xo‘jaligi korxonalarini fermer xo‘jaliklariga aylantirish to‘g‘risida»gi qarori qabul qilindi.

3-bosqich. 2003-yildan fermer xo‘jaliklarini ustuvor yo‘nalish sifatida rivojlantirish belgilandi

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 24-martdagi «Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo‘nalishlari to‘g‘risida»gi PF-3226-sonli Farmoni;

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 25-oktabrdagi «2004–2006-yillarda fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish Konsepsiyasi to‘g‘risida»gi PF-3342-sonli Farmoni (*fermer xo‘jaliklarini ustuvor yo‘nalish sifatida rivojlantirish, yer-suv, mexanizatsiya, moliya-kredit, soliq, sug‘urta, infratuzilma obyektlarini rivojlantirish ko‘zda tutildi*).

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 23-martdagi «Shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo‘jaliklarida chorva mollarini ko‘paytirishni rag‘batlantirish chora-tadbirlari

to'g'risida»gi PQ-308-sonli qarori (kam ta'minlangan, ijtimoiy muhofazaga muhtoj oilalarga mol berish, chorvachilikni va infratuzilma obyektlarini rivojlantirish masalalari);

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 21-apreldagi PQ-842-son «Shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklarida chorva mollar ko'paytirishni rag'batlantirishni kuchaytirish hamda chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishni kengaytirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori (kuchli ozuqa yetkazib berish va sotishga ixtisoslashgan 13 ta hududiy va 170 ta tuman birlashmalari hamda 1484 ta hududiy shoxobchalar tashkil qilindi).

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007-yil 5-noyabr «Hosildorligi past yerlarda davlat ehtiyoji uchun qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirayotgan fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash chora tadbirlari to'g'risida»gi 725-sonli qarori (hosildorligi past yerlarda davlat ehtiyoji uchun mahsulot yetishtirayotgan fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmi amaliyotga joriy qilina boshlandi. Bu maqsadda 2008-yilda 60 mlrd so'm, 2009-yilda 120 mlrd so'm ajratilishi ko'zda tutilgan).

4-bosqich. 2008-yilda fermer xo'jaliklarining yer uchastkalarini maqbullashtirish jarayoni amalga oshirilib, ularni iqtisodiy barqaror faoliyat ko'rsatishiga zamin yaratildi

- 2008-yil 6-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 3077-sonli "Fermer xo'jaliklariga tasarrufidagi yer uchastkalarini maqbullashtirish chora-tadbirlari bo'yicha takliflar ishlab chiqish maqsadida maxsus komissiyani tashkil qilish to'g'risida"gi Farmoyishi qabul qilindi.

- Fermer xo'jaliklari yer uchastkalarini maqbullashtirish jarayoni bilan mamlakatimizda fermerlik harakatini yanada rivojlantirishning **to'rtinchi bosqichi** boshlandi.

Qo'yilgan maqsad eng avvalo:

- mahsulot yetishtirish miqdorini ko'paytirish evaziga yuqori daromadga ega bo'lgan fermer xo'jaliklari sonini ko'paytirish;

- yer va suvdan samarali foydalanishni ta'minlash;
- agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida sifatli bajarilishiga erishish;
- tijorat banklarining kreditlaridan foydalanish uchun yetarli mulkka ega bo'lishni ta'minlash;
- eng avvalo o'z daromadi (*yoki bank kreditlari*) hisobidan texnika va boshqa vositalarni xarid qilinishiga erishish;
- qishloq xo'jaligi tarmog'i bilan birgalikda hududlarda kasanachilik va boshqa sohalarni rivojlantirish asosida yangi doimiy ishchi o'rinlarini tashkil qilishdan iborat.

Qishloq xo'jaligida fermer xo'jaliklarini yiriklashtirishda quyidagi omillar e'tiborga olindi:

- yer maydonlari kichik bo'lgan va ulardan oqilona foydalanilmagan, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer maydonlarida oxirgi 3 yil davomida belgilangan kadastr bahosidan past hosil yetishtirgan, tuproq unumdorligining pasayishiga yo'l qo'ygan;
- qonunda belgilangan muddatlarda yagona yer solig'i, boshqa turdagi soliqlar va to'lovlarni muntazam ravishda to'lamagan hamda yirik miqdorda qarzdor bo'lgan;
- davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan qishloq xo'jalik ekinlarini to'liq hajmlarda ekmagan va ular bo'yicha tuzilgan shartnomaviy majburiyatlarni surunkasiga bajarmagan;
- mavjud suv resurslaridan oqilona foydalanmagan, irrigatsiya-melioratsiya va boshqa agrotexnik tadbirlarni o'z muddatida hamda sifatli bajarmagan fermer xo'jaliklari bilan tuzilgan yer ijara shartnomalari bekor qilindi.

1.2. Dehqon xo'jaliklarining huquqiy asoslari tizimi

Dehqon xo'jaliklari shaxsiy yordamchi xo'jaliklari zaminida vujudga kelgan xo'jalik yuritish shaklidir. Qishloq xo'jaligida xo'jalik yuritish shakllaridan biri bo'lgan aholining shaxsiy yordamchi xo'jaliklari 30-yillardan boshlab vujudga kela boshlagan. O'sha davrda qishloq xo'jaligining asosini tashkil

etgan jamoa xo'jaliklari (kolxozlar) va davlat xo'jaliklari (sovxozlar) qishloq aholisining oziq-ovqatga bo'lgan talabini to'liq qondira olmas edi. Shuni e'tiborga olib, qishloq aholisi uchun cheklangan miqdordagi tomorqa uchastkasi va chorva hayvonlariga ega bo'lgan shaxsiy yordamchi xo'jalik yuritishga imkon berildi.

1998-yil 30-aprelda O'zbekiston Respublikasining «Dehqon xo'jaligi to'g'risida»gi qonunining qabul qilinishi bilan aholi shaxsiy yordamchi xo'jaliklarining maqomini aniqlashtirish, ularning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlashning qonuniy mexanizmlari takomillashtirildi.

Birinchidan, aholining shaxsiy yordamchi xo'jaliklari dehqon xo'jaligi sifatida qayta nomlandi va uning tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslari mustahkamlab qo'yildi.

Ikkinchidan, dehqon xo'jaligining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, maqomi, tashkiliy-iqtisodiy asoslari va uning qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyekti sifatidagi xususiyatlari aniq belgilab berildi.

Uchinchidan, Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 15-iyuldagi 300-sonli qarori bilan faoliyat ko'rsatayotgan shaxsiy yordamchi xo'jaliklarni dehqon xo'jaliklariga o'zgartirish tartibi tasdiqlandi.

To'rtinchidan, «Dehqon xo'jaligi to'g'risida»gi qonunda ularni davlat yo'li bilan va boshqa tarzda qo'llab-quvvatlash hamda ularning faoliyatini tartibga solish mexanizmi belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasining «Dehqon xo'jaligi to'g'risida»gi Qonunining 1-moddasida dehqon xo'jaligiga quyidagicha ta'rif berilgan:

«Dehqon xo'jaligi oilaviy mayda tovar xo'jaligi bo'lib, oila a'zolarining shaxsiy mehnati asosida, meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish uchun oila boshlig'iga berilgan tomorqa yer uchastkasida qishloq xo'jaligi mahsulot yetishtiradi va realizatsiya qiladi.

Dehqon xo'jaligida faoliyat tadbirkorlik faoliyati jumlasiga

kiradi hamda dehqon xo'jaligi a'zolarining istagiga ko'ra yuridik shaxs tashkil etgan holda va yuridik shaxs tashkil etmasdan amalga oshirilishi mumkin.

Dehqon xo'jaligi o'z faoliyatida yollanma mehnatdan doimiy asosda foydalanishi mumkin emas».

Dehqon xo'jaligi qishloq xo'jaligi sohasida faoliyat yurituvchi tadbirkorlik shakllaridan biri sifatida bir qator afzalliklarga ega:

- ishlab chiqarish hajmining kichikligi bozordagi talab va taklif nisbatiga tez moslashish hamda ko'p mablag' sarflamay o'z faoliyati yo'nalishlarini qayta shakllantirish imkonini beradi;

- oila mehnatiga tayanish uy bekalari, qariyalar va bolalar mehnatidan ham unumli foydalanish hamda asrlar davomida shakllanib kelgan dehqonchilik madaniyatini avloddan avlodga o'tkazib borishga sharoit yaratadi;

- xususiy mulk egaligi hamda yerni meros qilib qoldirish huquqi bilan umrbod egalikka berilishi mulkdan oqilona foydalanishga yo'l ochadi.

Dehqon xo'jaligi ichki iste'mol va mayda tovar qishloq xo'jaligi mahsuloti yetishtirish bilan bog'liq hamda xo'jalik a'zolarining shaxsiy mehnatiga asoslangan faoliyat tadbirkorlik faoliyati jumlasiga kiradi.

Dehqon xo'jaligi o'z faoliyati yo'nalishlarini, ishlab chiqarish tuzilishi va hajmlarini mustaqil ravishda belgilaydi. Dehqon xo'jaliklarining xo'jalik faoliyatiga, shu jumladan, ular tomonidan agrotexnik usullarni, yetishtiriladigan mahsulot turlarini tanlashda, uning narxini va uni realizatsiya qilish yo'nalishlarini aniqlashda davlat organlari va tashkilotlarining hamda boshqa organlar va tashkilotlarning, ular mansabdor shaxslarining aralashuviga yo'l qo'yilmaydi.

Dehqon xo'jaligi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining qonunlarda taqiqlanmagan har qanday turi, shuningdek qishloq xo'jaligi mahsulotini qayta ishlash va realizatsiya qilish bilan shug'ullanishga haqli.

Dehqon xo'jaligi tashkiliy-iqtisodiy va huquqiy jihatdan

o'ziga xos bo'lgan xususiyatlarga ega (1.2.1-jadval).

1.2.1-jadval

**Dehqon xo'jaligi tashkiliy-iqtisodiy va huquqiy jihatdan
o'ziga xos bo'lgan xususiyatlarga ega**

1	Ijtimoiy-psixologik jihatdan	Jamiyatning boshlang'ich bo'g'ini-oila va unga xos bo'lgan qadriyatlarga hamda shaxsiy manfaatdorlik, xususiy tashabbuskorlik va tadbirkorlik erkinligiga tayanuvchi aholining ijtimoiy qatlami
2	Tashkiliy-huquqiy jihatdan	A'zolarining istagiga ko'ra: • yuridik shaxs maqomida; • yuridik shaxs tashkil etmagan holda faoliyat yurituvchi tadbirkorlik shakllaridan biri
3	Mehnat munosabatlari jihatidan	Oilaning shaxsiy mehnatiga tayanadi, yollanma mehnatdan doimiy foydalanish mumkin emas.
4	Ishlab chiqarish yo'nalishi jihatidan	Oilaning ichki iste'moli va qisman bozorga mo'ljallangan oilaviy mayda tovar xo'jaligi
5	Mulkiy munosabatlar jihatidan	• ishlab chiqarish vositalariga xususiy mulkchilik; • yer maydoni meros qilib qoldirish huquqi bilan umrbod egalik qilishga
6	Xo'jalik yuritish uchun ajratiladigan yer maydoni hajmi jihatidan	Yer maydonining yuqori chegarasi: – sug'oriladigan yerlarda 0,35 gektargacha; – sug'orilmaydigan (lalmi) yerlarda 0,5 gektargacha; – cho'l va sahro mintaqasida sug'orilmaydigan yerlarda 1 gektargacha

Dehqon xo‘jaligi ixtiyoriylik asosida qishloq xo‘jalik korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining ish beruvchisiga (ma‘muriyatiga) hamda tuman hokimiga yozma murojaatiga asosan tashkil etiladi. Arizada so‘ralayotgan yer uchastkasining joylashgan manzili, maydoni, dehqon xo‘jaligining tarkibi hamda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini tashkil etish uchun yer uchastkasidan belgilangan maqsadda foydalanishning yo‘nalishlari ko‘rsatiladi.

II-Bob.Dehqon va fermer xo‘jaliklarini mamlakat oziq-ovqat programmasini hal etishdagi o‘rni va ahamiyati

2.1. Fermer xo‘jaliklarining ishlab chiqarish yo‘nalishlari

Fermer xo‘jaliklarining asosiy yo‘nalishlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 24-martdagi «Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo‘nalishlari to‘g‘risida»gi farmonida belgilab berilgan: fermer xo‘jaliklari zarar bilan ishlayotgan, past rentabelli va istiqbolsiz shirkatlar negizida barpo etiladi; fermer xo‘jaligi yuridik shaxs sifatida, asosan xususiy korxona shaklida, keyinchalik ular turli shakldagi kooperatsiyalarga birlashish huquqi bilan barpo qilinadi; yer maydonlari fermerlarga tanlov asosida ellik yilgacha uzoq muddatga, ijara muddati davomida meros qilib qoldirish huquqi bilan ijaraga foydalanish uchun beriladi; fermer xo‘jaliklariga beriladigan yer maydonlari shirkat xo‘jaliklarining balansidan chiqariladi; yetishtiriladigan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetkazib berish hamda moddiy-texnika resurslari va xizmatlarni olish uchun shartnomalarni faqat fermer xo‘jaliklarning o‘zlari tayyorlov, qayta ishlash hamda xizmat ko‘rsatish korxonalari va tashkilotlari bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri tuzadilar.

Yer uchastkalari berilganda fermer xo‘jaligi o‘z zimmasiga qishloq xo‘jalik ekinlarining hosildorligi (uch yil uchun o‘rtacha yillik hosil hisobida) yerning kadastr bahosidan kam bo‘lmasligini ta‘minlash majburiyatini oladi. Bu majburiyat yer

uchastkasini ijaraga olish shartnomasida mustahkamlab qo'yiladi.

Fermer xo'jaligi shu xo'jalik boshlig'i tomonidan tashkil etiladi va fermer xo'jaligiga tegishli aloqador mol-mulk ajratib beradi va ustavini tasdiqlaydi.

Fermer xo'jaligi tashkil etish uchun uning boshlig'i belgilangan tartibda yer uchastkasi olishi kerak.

Fermer xo'jaligi belgilangan tartibda davlat ro'yxatiga olingan paytidan e'tiboran tashkil etilgan deb hisoblanadi. Fermer xo'jaligi vakolatli organ tomonidan davlat ro'yxatiga olingandan keyin yuridik shaxs maqomini oladi, bank muassasasida hisob-kitob varag'i va boshqa xil hisob varaqlari ochishga, o'z nomi yozilgan muhrga ega bo'ladi.

Qashqadaryo viloyatida 2010–2014-yillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish 2011-yilda 1826255 mln so'mni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2012-yilda 2439542,4 mln so'mni, 2013-yilda 2618358,6 mln so'mni, 2014-yilda esa 3078819,3 mln so'mni tashkil etdi. Shu jumladan fermer xo'jaliklarining yalpi hududiy qishloq xo'jaligi mahsulotlaridagi ulushi 2014-yilda 37,7 foizni tashkil etdi va bu ko'rsatkich 2013-yilga nisbatan 4,7 foizga kamayganligini ko'rish mumkin. O'simlikchilik mahsulotlarini yetishtirishda fermer xo'jaliklarining ulushi 2014-yilda 95,0 foizni, chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishda esa 5,0 foizga ulushga egadir. Fermer xo'jaliklarining soni 7139 tani tashkil etib, bu ko'rsatkich 2009-yilga nisbatan 4,1 martaga kamayganligini ko'rish mumkin. Fermer xo'jaliklarida o'rtacha ishlovchilar soni 2014-yilda 14 kishini va o'rtacha yer maydoni 106,8 gani tashkil etmoqda, (2.1.1-jadval).

**Qashqadaryo viloyati fermer xo'jaliklari faoliyatining rivojlanish
ko'rsatkichlari**

T/r	Ko'rsatkichlar	O'lch. birligi	Yillar						2014-yilda 2009-yilga nisb. o'zg. (punktg a)
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	
1.	Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmida fermer xo'jaliklarining ulushi	%	38,7	38,3	40,6	41,9	42,4	37,7	- 1,02pung ktga kamayg an
Jumladan: o'simlikchilikda		%	98,2	98,1	97,7	97,4	95,2	95,0	- 1,03pung ktga kamayg an
chorvachilikda		%	1,8	1,9	2,3	2,6	4,8	5,0	+2,8pung ktga ko'payg an
2.	Fermer xo'jaliklari soni	birlik	29364	29785	8599	7168	7139	7139	4,1mart a qisqarga n
3.	Fermer xo'jaligida ishlovchilar soni	kishi	155151	155949	155932	155932	101845	101845	1,52mar ta qisqarga n
4.	Fermer xo'jaliklariga ajratilgan yer maydoni	ga	707200	717086	717086	772099	744409	762398	1,07mar ta ko'payg an
5.	O'rtacha bir fermer xo'jaligiga to'g'ri keladigan yer maydoni	ga	24,1	24,1	66,0	107,7	104,3	106,8	4,4mart a ko'payg an

6.	O'rtacha bir fermer xo'jaligida ishlovchilar soni	kishi	5,3	5,2	18,1	21,7	14,3	14,3	2,7marta ko'paygan
----	---	-------	-----	-----	------	------	------	------	--------------------

Manba; Qashqadaryo viloyat statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tahlil qilingan.

Tahlillarning ko'rsatishicha, 2009–2014-yillarda viloyat fermer xo'jaliklari soni 76,0 foizga qisqargani holda, ularning yalpi qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishdagi ulushi 2009-yilda 38,7 foizni tashkil etgan holda, 2014-yilda bu ko'rsatkich 37,7 foizga teng bo'lgan. Ushbu ko'rsatkich o'simlikchilikda 2009-yilda 98,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2014-yilga kelib 95,0 foizga, chorvachilikda ushbu ko'rsatkich mutanosib ravishda 1,8 foiz va 5,0 foizni tashkil etdi. Shuningdek, respublika miqyosidagi ko'rsatkichlar bilan taqqoslaganda ham, viloyat fermer xo'jaliklarining barqaror rivojlanayotganini kuzatish mumkin.

Qishloq xo'jaligi yerlarining uzoq muddatli ijara mulki qilib berilishi va qishloqda bozor munosabatlarining joriy qilinishi fermer xo'jaliklarini shakllantirish hamda rivojlantirishning eng muhim omili va asosi bo'ldi. Buning natijasida yerga va ishlab chiqarilayotgan mahsulotga haqiqiy egalik tuyg'usi mustahkamlandi. Mamlakatda fermerlik harakati qishloq xo'jalik mahsulotlarining asosiy ishlab chiqaruvchisiga hamda agrar soha va u bilan bog'liq bo'lgan boshqa tarmoqlar, ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish, shuningdek, aholining turmush darajasi va sifatini oshirish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan qudratli ijtimoiy-siyosiy kuchga aylanib bormoqda.

Shu o'rinda, dastlab fermerlik harakatini tashkil etish va boshqarish tizimida amal qilgan Fermer xo'jaliklari uyushmasi va uning hududiy tuzilmalari qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini isloh qilish va uning mahsuldorligini oshirish jarayoniga hamda

fermerlik oldida turgan vazifalarni tezkorlik bilan hal qilishda sust faoliyat olib borganligini qayd etish o‘rinli. Shu sababli, 2012-yil 22-oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4478 sonli Farmoni bilan O‘zbekiston Fermerlari kengashi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va tumanlarning fermerlar kengashlari tashkil etildi.

2.2. Dehqon xo‘jaligining mamlakat iqtisodiyotidagi vazifalari

Mustaqillik yillarida mamlakatimiz qishloq xo‘jaligida amalga oshirilgan keng miqyosli iqtisodiy islohotlar agrar sohada tub o‘zgarishlarga olib keldi. Eng avvalo, paxta yakkahokimligi barham topdi, agrar ishlab chiqarishni tashkil etishning o‘zbek xalqining mentalitetiga mos va jahonning ilg‘or tajribasiga asoslangan shakllari – dehqon va fermer xo‘jaliklari tashkil etildi. Mahkamaviy boshqaruv tizimi bartaraf etilib, o‘rniga bozor usullari tatbiq etila boshlandi. Bu esa, o‘z navbatida, qayta ishlovchi tarmoqlarni qishloq xo‘jaligi xomashyosi bilan, aholini esa oziq-ovqat mahsulotlari bilan to‘la ta‘minlashga asos yaratdi. Shuningdek, qishloq xo‘jaligi eksport borasida ham yetakchi sohalardan biriga aylandi. Eng asosiysi, qisqa muddatda mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligiga erishildi.

Qishloq xo‘jaligi korxonani qayta tashkil qilish jarayonida qishloqda xususiy mulk sinfi shakllandi. Bundan tashqari, sho‘rolar davrida iste‘molining 80 foizi import hisobidan ta‘minlab kelingan mamlakatimiz o‘ta qisqa fursat ichida g‘alla mustaqilligiga erisha oldi. Natijada, g‘alla yetishtiriladigan maydonlar salkam ikki baravar yoki 703,6 ming gektarga, sug‘oriladigan yerlarda esa bevosita 2,8 baravar yoki 875,6 ming gektarga oshdi. Paxta ekin maydonlari 268,1 ming gektarga qisqardi. Sug‘oriladigan yerlarda qishloq xo‘jaligi ekinlarini yetishtirish ilmiy asoslangan parametrlarga yaqinlashtirildi: ekin maydonlari tarkibida g‘alla ekinining

ulushi 40,6 foizga, paxta maydonining ulushi esa 43,6 foizga yetkazildi.

Ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni shakllantirishda dehqon xo'jaliklarining alohida o'рни va nufuzi bor. Ayniqsa, viloyatimizning qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirishda dehqon xo'jaligi asosiy ishlab chiqaruvchisi sifatida namoyon bo'ladi. Fermer xo'jaliklari bilan solishtirilganda, dehqon xo'jaliklari asosiy qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilaridir.

Dehqon xo'jaligining asosiy vazifasi qishloq aholisini foydali mehnat va tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish orqali ishlab chiqarish kuchlaridan oqilona foydalanishga erishish ham shu asosda eng kam sarf-xarajat birligi evaziga mahsulot yetishtirishni har tomonlama ko'paytirishdan iborat. Shuningdek, yer resurslaridan unumli foydalanish, mamlakat aholisining oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini qondirishga hissa qo'shish, o'zi joylashgan hududlarning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda ishtirok etish kabi bir qator vazifalarni yechishda hamda dehqon xo'jaliklari o'z hissalarini qo'shishlari lozim.

Qashqadaryo viloyatida dehqon xo'jaliklari tomonidan yetishtirilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari dinamikasi quyidagi 2.2.2-jadvalda keltirilgan.

Qashqadaryo viloyati dehqon xo‘jaliklarida 2008–2014-yillarda ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari dinamikasi

t/r	Mahsulot nomi	O‘lch · birligi	Yillar							2014-yilda 2008-yilga nisbatan farqi	
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014		
										+, -	%
1.	Don	ming t	115	75	121	137	127,2	121,5	125,2	10,2	108,8
2.	Kartoshka	ming t	46,4	54,7	59,3	70,5	70,1	82,1	92,7	46,3	199,8
3.	Sabzavot	ming t	138	142,7	165,2	203	206,1	242,5	266,0	128	192,7
4.	Meva	ming t	21,2	22,2	25	29,6	30,0	33,1	36,4	15,2	171,2
5.	Uzum	ming t	13,6	14,1	14,2	17,7	23,3	24,4	26,3	12,7	193,3
6.	Poliz	ming t	29,3	33,5	37,9	41,3	42,0	46,3	51,3	22	175,1
7.	Go‘sh	ming t	126,4	139,3	152,6	162,8	173,5	186,8	199,6	73,2	157,9
8.	Sut	ming t	481	520,6	564,7	603,8	640,7	701,7	751,8	270,8	156,3
9.	Tuxum	mlndona	112,1	123,3	139,1	151,5	166,0	176,5	204,0	91,9	181,9
10.	Jun	ming t	3,55	3,82	4,23	4,58	3,97	4,0	0,6	-2,95	16,9
11.	Qorako‘lteri	ming dona	68,7	75,1	80,1	88,1	94,4	95,6	125,5	56,8	182,7

Manba: Qashqadaryo viloyat statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida tahlil qilingan.

Viloyatda dehqon xo‘jaliklari tomonidan 2014-yilda 125,2 ming tonna don, 92,7 ming tonna kartoshka, 266 ming tonna sabzavot, 36,4 ming tonna meva, 26,3 ming tonna uzum, 51,3 ming tonna poliz, 199,6 ming tonna go‘sh, 751,8 ming tonna

sut, 204 mln dona tuxum, 600 tonna jun, 125,5 ming dona qorako‘l teri yetishtirib berilgan. Bu esa 2008-yilga nisbatan don yetishtirish 8,8 %ga, kartoshka 99,8 %ga, sabzavot 92,7 %ga, meva 71,2 %ga, uzum 93,3 %ga, poliz 75,1 %ga, go‘sht 57,9 %ga, sut 56,3 %ga, tuxum 81,9 %ga, qorako‘l teri yetishtirish esa 82,7 %ga oshgan. Biroq dehqon xo‘jaliklari tomonidan yetishtirilgan jun mahsulotlarining ko‘lami 83 foizga kamayib ketgan.

Keyingi yillarda mamlakatimiz oziq-ovqat xavfsizligining asosiy tayanchi bo‘lgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, ekin maydonlari tarkibini optimallashtirish, ishlab chiqarishga yangi va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish, ekin navlari va chorva mollari zotini yaxshilash, urug‘chilik-seleksiya ishlarini tubdan yaxshilash borasida keng qamrovli, shu bilan birga, puxta o‘ylangan ishlar amalga oshirildi.

Amalga oshirilgan ishlar samarasi o‘laroq, 1990–2014-yillarda don yetishtirish 3,7 barobarga yaqin, kartoshka 5 barobar, sabzavot 2,2 barobardan ortiq, meva 2,6 barobarga, uzum 1,3 barobardan ortiq, go‘sht (tirik vaznda) 1,9 barobar, sut 2 barobardan ortiq va tuxum ishlab chiqarish 2,4 barobardan ko‘proq oshgani fikrimizning dalilidir.

Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, mustaqillik yillarida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hajmining oshishi faqat ekin maydonlarini kengaytirish evaziga emas, balki asosan intensiv rivojlanish, ya’ni ekinlar hosildorligi va chorva mollari mahsuldorligini oshirish evaziga ta’minlanmoqda.

Shunday qilib, Qashqadaryo viloyatida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2008–2014-yildagi asosiy natijalariga erishildi. Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishidagi sifat o‘zgarishlari va uni diversifikatsiyalash fermer xo‘jaliklarini yanada rivojlantirish, qoramollarni aholi va fermer xo‘jaliklariga kimoshdi savdolari orqali sotish mexanizmlarini yaratish, imtiyozli maqsadli kreditlar ajratilishi, veterinar xizmatlari

ko‘lamining kengayishi va sifati oshishi, zarur miqdorda yem-xashak yetkazib berish bilan bog‘liqdir.

2.3. Xo‘jaliklarini mamlakat oziq-ovqat programmasini hal etishdagi ahamiyati

Qishloq xo‘jaligi – mamlakatimiz iqtisodiyotining muhim tarmog‘i bo‘lib hisoblanadi. Bu tarmoq yurtimiz aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga, qayta ishlash sanoati tarmoqlarini esa xomashyoga bo‘lgan talabini qondiradi. Oziq-ovqat mahsulotlarining 90 foizga yaqini agrar tarmoqda tayyorlanadi. Qishloq xo‘jaligi mamlakatimizning iste’mol bozoriga oziq-ovqat mahsulotlari va qayta ishlash sanoatiga xomashyo yetkazib berish bilan birga, qishloq xo‘jaligi mashinasozligi, kimyo sanoati kabi bir qator tarmoqlar mahsulotlari uchun kafolatli bozor bo‘lib ham hisoblanadi.

2014-yilda mamlakat yalpi ichki mahsulotining 15,7 foizi qishloq xo‘jaligi hissasiga to‘g‘ri keldi. Agrar tarmoq yurtimiz aholisining salmoqli qismini ish o‘rinlari bilan ta‘minlab kelmoqda. Shu jihatdan qishloq xo‘jaligini rivojlantirish masalasi iqtisodiyotimizni rivojlantirishning muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda.

Ma‘lumki, oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishning asosiy qismi dehqon va fermer xo‘jaliklari zimmasiga to‘g‘ri kelmoqda. Bular kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati bo‘yicha ish yuritadilar va yetishtirilayotgan mahsulotlar ko‘lami katta hajmni tashkil etmaydi. Shuning uchun ishlab chiqarish vositalarining barcha turlari o‘zida bo‘lishi shart emas, bunday bo‘lishiga imkoniyat ham, mablag‘i ham yetishmaydi. Demak, bu sohada ham servis xizmati ko‘rsatish korxonalarining xizmatidan foydalanishga bo‘lgan talab oshib boradi. Servis xizmati turlarini ko‘paytirish mahsulot tannarxining arzon bo‘lishiga imkoniyat yaratish bilan bir qatorda, qishloqda yangi ish joylarini tashkil qilish imkoniyatini ham vujudga keltiradi.

Qishloqda bandlik masalasi qator muammolarni o'z ichiga oladi. Jumladan, ortiqcha ishchi kuchining mavjudligi qishloqda bandlikni me'yor asosida olib borishga, shu asosda mahsulot tannarxining pasayishiga qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga ilg'or texnologiyalarni joriy qilishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan bir qatorda qishloq xo'jaligidagi islohotlarning muhim vazifasi mamlakatimiz iqtisodiyotida ish bilan ta'minlanganlik tarkibini o'zgartirishdan iboratdir.

Mamlakatimizda boshlangan islohotlarning tub maqsadi jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlarni erkinlashtiruvchi iqtisodiyotni, ya'ni bozor iqtisodiyotini vujudga keltirishdan iboratdir. Bozor iqtisodiyotining o'ziga xos talablari bo'lishi mulkning turli shakllari, erkin tadbirkorlik, raqobatning mavjudligi va bozor infratuzilmasi vujudga kelishi lozim.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki yillardan boshlab hukumatimiz tomonidan aholini muntazam ravishda oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashni ijtimoiy siyosatning ustuvor vazifalaridan biri qilib belgiladi. Ushbu siyosat izchillik bilan amalga oshirilib va takomillashtirilib borilmoqda. Jumladan, mustaqillikning dastlabki yillarida aholini zarur 8 turdagi mahsulotlar bilan ta'minlash va ushbu mahsulotlar narxlarini nazorat qilib turilganligini misol qilib keltirish mumkin. So'ngra aholi tomorqa yerlari hajmining kengaytirilishi, chorvachilik komplekslarini xususiylashtirish, shaxsiy tomorqa xo'jaliklariga huquqiy maqom berilishi va shu asosda ichki o'zini-o'zi oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash siyosatining qo'llanishi ham bu sohada amalga oshirilayotgan tadbirlarning nechog'lik to'g'ri ekanligidan dalolat beradi (2.3.1-jadval).

2.3.1 – jadval

O'zbekistonda aholi jon boshiga asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan minimal ta'minlanganlik darajasi (tibbiy me'yor bo'yicha) (%da)

Mahsulot turlari	2005y.	2010y.	2012 y.	2013y.	2005–2013-yillarda o‘zgarishi p.p
Bug‘doy	99,2	106,0	102,3	104,6	5,4
Kartoshka	64,7	109,0	126,6	136,3	71,6
Sabzavot	123,1	204,1	238,8	257,9	134,8
Meva	47,3	78,4	89,8	97,5	50,2
Uzum	176,3	249,6	291,4	314,4	138,1
Poliz	119,9	211,7	242,9	262,8	142,9
Go‘sh	52,5	66,8	73,1	76,9	24,4
Sut	105,9	131,8	149,3	158,6	52,7
Tuxum	25,4	36,3	44,0	48,9	23,5

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Prognozlashtirish va Makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti ma’lumotlari asosida tuzilgan.

Qishloq xo‘jaligining mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda asosiy tarmoqlardan biri ekanligini inobatga oladigan bo‘lsak, ushbu yo‘nalishda tahlil etilayotgan davrda erishilgan ijobiy natijalarni alohida ta’kidlash joiz. Jumladan, barcha asosiy qishloq xo‘jaligi mahsulotlari turlari bo‘yicha aholi jon boshiga ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari miqdor jixatidan o‘sgan. Masalan, sabzavotlar 147,2 kgga, sut yetishtirish 86,6 kgga va tuxum 69 donaga ko‘paygan.

Shu bilan bir qatorda milliy oziq-ovqat ta’minotini ta’minlovchi kompleks choralar ishlab chiqish respublika oziq-ovqat mahsulotlari ta’minotidagi murakkablik va oziq-ovqat mahsulotlarining xorijdan xarid qilishga bog‘liq bo‘lib qolish mumkinligi kabi muammolarga yechimlar topish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri bo‘lib turibdi. Ularga erishish uchun muhim yo‘nalishlar quyidagicha ifodalanadi:

– mamlakat va hududiy oziq-ovqat mahsulotalari fondini oziq-ovqat mahsulotlari va xomashyoning asosiy turlari bilan to‘liq hajmda shakllantirish hamda agrosanoat majmuyini

eksportga yoʻnaltirish uchun ishlab chiqarishni yetarli darajada barqaror rivojlanishini ragʻbatlantirish;

- oziq-ovqat mahsulotlari xarid qilish qobiliyatini oila budjetidan sarf qilinadigan xarajatlar miqdorini 30–35 foizgacha qisqartirgan holda tibbiy meʼyorlar boʻyicha (3500 kkl/kun) isteʼmol qilish darajasigacha koʻtarish;

- oziq-ovqat, qishloq xoʻjaligi mahsulotlari (paxta-tola) eksporti hisobiga yetishmayotgan oziq-ovqat mahsulotlari va xomashyo importi uchun zarur valuta resurslari zaxirasini yaratish va uning tarkiblarini takomillashtirish;

- oziq-ovqat mahsulotlari bilan oʻzini-oʻzi taʼminlash darajasini barqaror oshirish, import hajmini qisqartirish va import oʻrnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirishni taʼminlovchi tashkiliy-iqtisodiy chora-tadbirlar qabul qilish.

Oʻzbekiston Respublikasi iqtisodiyotining barqarorligi va kelajakdagi oʻsishi ichki bozordagi oziq-ovqat mahsulotlari va qishloq xoʻjalik xomashyosiga talab va taklifni barqarorlashtirish hamda jahon bozorida faol faoliyatini amalga oshirishga bogʻliq. Bunda Davlatning agrar siyosati agrosanoat majmuyini jumladan, oziq-ovqat mahsulotlari quyi majmuyi tarmoqlarini va mahsulotlarning aniq turlarini ishlab chiqarishni rivojlantirish iqtisodiy qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan choralar tizimini ishlab chiqishga qaratilgan boʻlishi lozim.

Bu siyosatning ustuvor vazifasi – mamlakatni ijtimoiy rivojlantirish va iqtisodiy oʻsishi hamda importni ratsional darajaga qisqartirgan holda agrosanoat majmuyini eksportga yoʻnaltirish uchun mos ravishda zarur boʻlgan hajmlarda aholini oziq-ovqat mahsulotlari, sanoatni xomashyo bilan taʼminlash boʻyicha samarali agrosanoat ishlab chiqarishini yaratishdir.

Davlat oziq-ovqat siyosatning asosiy yoʻnalishlari ustuvor vazifasini amalga oshirishda quyidagi vazifalar hal qilinishi lozim:

- agrosanoat ishlab chiqarishini rivojlantirishning dasturiy-meʼyoriy hujjatlarini hamda aniq dasturlarni davlat va hududlararo miqyosdagi qisqa va oʻrta muddatli tadbirlarga

ajratgan holda ishlab chiqish va amalga oshirish;

- oziq-ovqat mahsulotlari va xomashyo resurslarini, tovar ishlab chiqaruvchilarni iqtisodiy rag‘batlantirish va bozor infrastrukturasini rivojlantirish asosida shakllantirishning samarali mexanizmini joriy qilish, jahon bozorida mamlakatimiz tovar ishlab chiqaruvchilari faoliyatini jadallashtirishni ta’minlash maqsadida tashqi iqtisodiy siyosatni erkinlashtirish;

- narxlar va daromadlar mutanosibligi, takomillashgan soliq, kredit, sug‘urta va boshqa omillarni ta’minlash uchun qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlari o‘rtasidagi narxlash munosabatlarini tartibga solish mexanizmini ishlab chiqish, agrosanoat ishlab shiqarishini indiaktiv rejalashtirish va bashorat qilishning zamonaviy tizimini yaratish;

- yer-suv munosabatlarini takomillashtirish, yerdan foydalanishda davlat nazoratini kuchaytirish; yirik tovar ishlab chiqarishning buzilgan quvvatlarini tiklash, xo‘jalik yuritishning barcha shakllarida huquqiy va iqtisodiy tengligini ta’minlash;

- qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotishda agroservis xizmatida, savdo va kreditlashda mulkchilikning turli shakllaridagi korxonalarining kooperatsiya va integratsiyasini rivojlantirishni rag‘batlantirish;

- qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishlashning samarali, energiya quvvatlari va resurslarni tejaydigan texnologiyalarni keng qo‘llash, agrosanoat majmuyini davlat siyosatining yagona obyekti sifatida tashkiliy-huquqiy jihatdan rasmiylashtirish va ajratish, boshqaruv tizimini takomillashtirish;

- agrosanoat ishlab chiqarish va ASMni yuritish tizimini rivojlantirishning hududiy dasturini ishlab chiqish va tatbiq qilish asosida oziq-ovqat mahsulotlari muammolarini yechishda hududlarning ahamiyatini kuchaytirish va hokazo.

Islohotlarning navbatdagi bosqichida davlat boshqaruvi turli shakllar narxlanadigan va narxlanmaydigan, usullardan bevosita va bilvosita foydalangan holda bozor iqtisodiyotini

barpo qilish va rivojlantirishga yordam ko'rsatadi, tovar ishlab chiqaruvchilarning bozor sharoitiga ko'nikishlari va o'zini-o'zi boshqarishlari uchun zamin yaratadi.

Mamlakat oziq-ovqat ta'minotini yaxshilashda dastlabki qadamlar mahsulot ishlab chiqaruvchilar va davlat boshqaruvi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni faollashtirish hisoblanadi.

Bu jarayon bevosita qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilariga bog'liq holda amalga oshirilishi lozim, biroq u davlat va mahalliy darajadagi qo'llab-quvvatlashni talab etadi. Birinchi navbatda Davlatning ishtiroki ulgurji oziq-ovqat mahsulotlari bozori infratizulmalarining kapital sig'imini yaratishda moliyalashtirish uchun juda zarur: mahsulotlarni saqlash bazalari, unga ishlov berish, saralash va tashish, shuningdek, axborotlar bilan ta'minlash shular jumlasidandir.

Respublikada oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini oshirish va import qilinayotgan oziq-ovqat mahsulotlari darajasini pasaytirish uchun quyidagi choralar majmuyini ishlab chiqish va amalga oshirish zarur:

- oziq-ovqat ta'minoti Konsepsiyasini, ichki bozorni mahalliy ishlab chiqarilgan oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'ldirishning respublika va hududiy Dasturini ishlab chiqish;

- oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining o'sishini ta'minlash va ushbu mahsulotlarning ichki va tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirish uchun ishlab chiqarish omillaridan (texnologiya, xomashyo, materiallar, qishloq xo'jaligi resurslari)dan foydalanish samaradorligini oshirish choralari;

- oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarayotgan tarmoqlarni ishlab chiqarish-texnologik qurollantirishni tezlashtirish uchun chet el investitsiyalarini jalb qilish bo'yicha choralar;

- oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish bo'yicha zamonaviy texnologiyalarga egalik qilish uchun valuta bozorlarini shakllantirish asosi sifatida mahalliy xomashyodan tayyorlangan oziq-ovqat mahsulotlari eksporti hajmini oshirish bo'yicha choralar;

– oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi qishloq xo‘jaligi va agrosanoat majmuyi tarmoqlarida bozor va tarkibiy islohotlarni chuqurlashtirish bo‘yicha choralar;

– oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish bo‘yicha zamonaviy mahalliy qayta ishlovchi uskuna va texnologiyalarni yaratish bo‘yicha choralar va boshqalar.

III-Bob. O‘zbekistonda fermer va dehqon xo‘jaliklarini rivojlantirish istiqbollari

Dehqon va fermer xo‘jaliklarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ta’sir qiluvchi omillar ko‘p va xilma-xildir. Ulardan ba’zilari dehqon va fermer xo‘jaliklarining jamoat faoliyatiga bog‘liq bo‘lsa, ayrimlari ishlab chiqarishning tashkil etilishi va texnologiyalarning joriy qilinishi, ishlab chiqarish resurslaridan unumli foydalanish, fan-texnika yutuqlarining qo‘llanishi bilan bog‘liqdir.

Fermer xo‘jaligi faoliyatini o‘rganib, xo‘jalik rentabelligini oshirish iqtisodiy faoliyatini yaxshilash uchun resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish vaqtlaridan samarali foydalanish, ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, ya’ni muntazam ravishda daromad keltirmaydigan xarajatlar tahlilini amalga oshirib borish, ichki va tashqi savdolarni yanada yaxshilash, ya’ni fermer xo‘jaliklari faoliyatiga marketing tadqiqotlari usullarini joriy qilish muhim ahamiyat kasb etishini inobatga olib fermer xo‘jaliklarining rentabellik darajasini oshirish uchun quyidagi modelni amaliyotga tatbiq etish yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi (3.1-rasm).

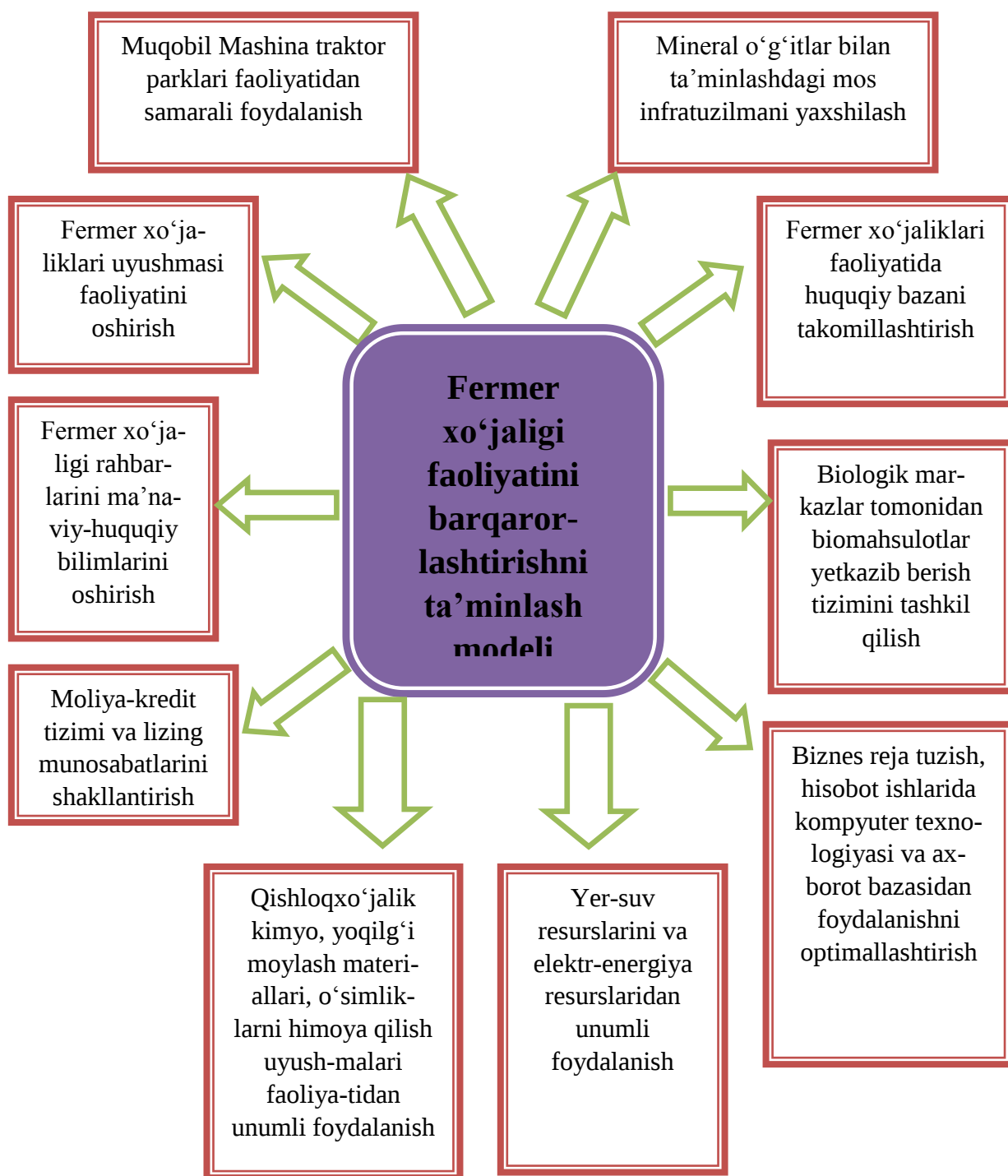
Qishloq xo‘jaligining iqtisodiy samaradorligi sezilarli darajada intensiv ishlab chiqarish darajasiga bog‘liq. Yuzaga kelgan sharoitlarda ishlab chiqarishni jadallashtirishning muhim yo‘nalishi – mahsulot ishlab chiqarishning jadal, resurslarni tejovchi texnologiyasini qo‘llash, chorvachilikda, naslchilik ishlarini, urug‘chilikni yaxshilash, o‘simliklarning kelajagi bor, tez pishar, yuqori hosilli, samarali navlaridan, chorva mollari va

parrandalarning mahsuldor zotlaridan foydalanish, mineral va organik o'g'itlarning gerbitsid va qishloq xo'jaligi ekinlarini himoyalashning optimal dozalarini kiritish, ozuqa bazalarini mustahkamlash va hokazolar.

Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda intensiv texnologiyalardan foydalanish iqtisodiy jihatdan foydali. Ulardan foydalanib, kuzgi bug'doy yetishtirilganda hosildorlik 35–40 %ga ortishiga, tannarx 4–6 % pasayib, 1 ga ekin maydoni hisobiga daromad 50–60 % oshishiga erishiladi.

Moddiy mablag'lar tanqisligi sharoitida resurslarni tejovchi texnologiyalardan foydalanish zarur. Hisob-kitoblarning ko'rsatishicha, paxta yetishtirishda ana shunday texnologiyadan foydalanish mehnat unumdorligini 1,5–2 marta oshirish, yoqilg'i va moylash materiallari sarfini 25–30 %, mahsulot birligi tannarxini esa 35-40 %ga kamaytirishga imkon beradi.

Ishlab chiqarishni intensivlashtirishdagi muhim shart – almashlab ekishga amal qilish. Mamlakatning ko'pgina mintaqalarida dehqonchilikni jadallashtirish talablariga yarmini g'alla, paxta, beda, makka, texnika ekinlari va boshqa oziq-

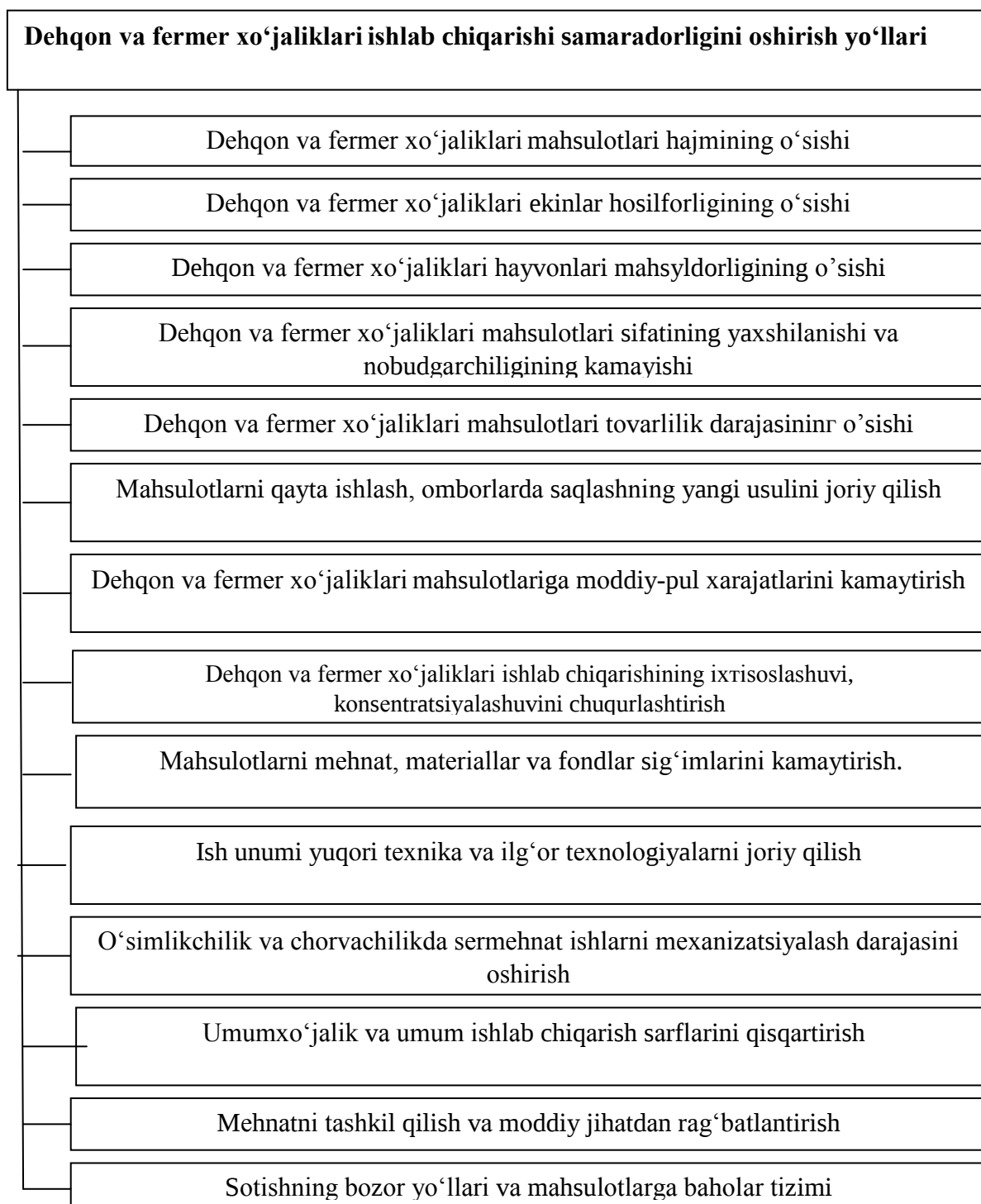

3.1-rasm. Respublikada fermerchilikni rivojlantirish modeli

ovqat ekinlari almashlab ekilishi bilan javob beriladi. Ammo ko'pgina xo'jaliklarda zarur texnika yo'qligi bois, bu shartga amal qilinmaydi va natijada hosil yo'qotiladi.

Ishlab chiqarish hajmini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va xarajatlar sarfini qisqartirishda, yo'l-transport xo'jaligini rivojlantirish, mahsulotlarni yangicha usulda

taralarga joylashtirish hamda tejamkorlik katta ahamiyat kasb etadi. Quyidagi chizmada dehqon va fermer xo‘jaliklari ishlab chiqarishida xo‘jaliklarning samaradorlikni oshirish va yuksaltirish yo‘llari keltirilgan, (3.2-chizma).

3.2-chizma. Dehqon va fermer xo‘jaliklarining ishlab chiqarishi samaradorligini oshirish yo‘llari

Agrar ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va yangi bosqichga ko‘tarish masalalari shu kunning dolzarb vazifalaridan biriga aylanmoqda. Shu munosabat bilan chorvachilik, g‘allachilik, kartoshkachilik kabi sohalarda ilg‘or mamlakatlar tajribasini o‘rganish va amalda qo‘llash, bizning iqlim sharoitimizda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadigan zamonaviy sug‘orish tizimlari, energiyani tejaydigan zamonaviy texnologiya va agrotexnologiyalarni o‘rganish, urug‘chilik-seleksiya ishlarini yanada takomillashtirish va dehqon va fermer xo‘jaliklari ishlab chiqarishining mahsuldorligini oshirish bo‘yicha aniq chora-tadbirlar kompleksini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Mamlakatimiz agrar tarmog‘ini yanada rivojlantirish va ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish uchun quyidagi vazifalar belgilangan:

- dehqon va fermer xo‘jaliklari mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 1,3 marta oshirish, uning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 17,5 foizdan 13,5 foizga pasaytirish;
- dehqon va fermer xo‘jaliklarida ilg‘or agrotexnologiyalar, resurslarni tejaydigan usullarni joriy etish, seleksiya va urug‘chilik tizimini rivojlantirish hisobidan ekinlar hosildorligini oshirishga erishiladi. Bunda mineral o‘g‘itlardan foydalanish samaradorligini 15 foizga oshirish, suv sarfini 12 foizga kamaytirish;
- meva-sabzavot tayyorlashni 1,5 barobari, kartoshka yetishtirishni 1,4 barobar, poliz va uzumni 1,3 barobar ko‘paytirish;
- naslchilik ishlarini takomillashtirish, ozuqa bazasini mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalar va modernizatsiya natijasida naslchilik xo‘jaliklari sonini 2,5 barobardan, ozuqa ekinlari maydonini 1,3 barobar oshirish;
- zooveterinariya punktlarini zamonaviy jihozlash, xizmatlar sifatini oshirish hisobidan chorva mollari sonini 1,3

barobar, go'sht va sut mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 1,3 marta oshirish;

➤ parrandachilik va baliqchilik tarmoqlari rivojiga alohida ahamiyat qaratib, parrandalar sonini 1,8 marta oshirib, 670 ta baliqchilik xo'jaligi tashkil etish;

➤ qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash quvvatlarini va qayta ishlash hajmini kengaytirish tadbirlari doirasida xo'jaliklarda zamonaviy minitexnologiyalar negizida qayta ishlash korxonalarini ishga tushirish orqali meva-sabzavot konservalari ishlab chiqarishni 1,7 barobar, go'sht konservalarini 2,2 barobar, kolbasa mahsulotlarini 1,8 barobar, sut mahsulotlarini 1,9 barobar oshirish;

➤ sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi mablag'lari hisobidan meliorativ inshootlarni qurish, rekonstruksiya qilish va ta'mirlash, tomchilatib sug'orish tizimini yo'lga qo'yish va melioratsiya texnikalarini xarid qilish bo'yicha qariyb 500 million dollarga teng bo'lgan loyihalar hisobidan 1,4 million gektar yer maydonining meliorativ holatini yaxshilash;

➤ qishloq xo'jaligi texnikasi parklarini kengaytirish, ularni sifat jihatdan yangilash, fermerlarni unumli qishloq xo'jalik texnikalari bilan ta'minlash, xizmat sifatini yaxshilash kabi strategik ahamiyatga ega bo'lgan muhim prognoz vazifalari belgilangan.

Xulosa va takliflar

Fermer xo'jaligining asosiy vazifasi qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirishni ko'paytirish, aholini iste'mol mollari bilan ta'minlash, moddiy resurslardan samarali foydalanish, tuproq unumdorligini oshirish, tejamkor texnologiyalarni amaliyotga joriy etish, atrof-muhit ekologiyasini yaxshilashdan iborat. Hozirgi kunda hukumat tomonidan shu sohani rivojlantirishga asosiy e'tibor berilib, qator va qonunosti hujjatlari qabul qilinib, amaliyotga keng joriy etilmoqda.

Nima uchun fermer xo‘jaliklarini rivojlantirishga ustuvorlik berilmoqda?

- jahon tajribasida fermer xo‘jaliklari qishloq xo‘jaligi yuritishning asosiy shakli hisoblanadi;
- fermer yagona mulk egasi bo‘lib, xo‘jalikning ustav kapitalini o‘zi shakllantiradi va uni mustaqil boshqaradi;
- fermer yer uchastkalarini 30–50 yilgacha bo‘lgan muddatda ijaraga olib yer egasi hisoblanadi hamda yerga bo‘lgan munosabati tubdan o‘zgaradi;
- fermer yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lib, tayyorlov ta’minot va xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar bilan shartnomalarni mustaqil ravishda tuzadi va uning bajarilishiga tomonlar bilan teng huquqda javob beradi;
- ishlab chiqarish va mahsulot sotishdan kelgan sof foydani mustaqil tasarruf etadi;
- fermer mulk egasi sifatida ishlab chiqarishni yuritish uchun ishchi kuchlarini ixtiyoriy mehnat shartnomalari asosida yuritadi;
- shirkat va fermer xo‘jaliklarining ishlab chiqarish va moliyaviy holatlari taqqoslanganda fermer xo‘jaliklarining afzalliklari nomoyon bo‘ldi.

Dehqon xo‘jaliklari meva-sabzavot, poliz, chorvachilik va boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirishda respublikamizda yetakchi mavqega ega hisoblanadi.

Dehqon xo‘jaliklari barqaror rivojlanishida ularni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, shu jumladan, mikromoliyalashni rivojlantirish muhim hisoblanadi. Xorijiy davlatlar amaliyotida mikromoliyalashga kichik biznesni rivojlantirish, aholi bandligini oshirish va turmush darajasini yaxshilash vositasi sifatida yondashib kelinmoqda, bunda:

- kichik tadbirkorlik subyektlarining boshlang‘ich kapitalga bo‘lgan ehtiyoji;
- kredit olishda garov ta’minotiga ega bo‘lmagan tadbirkorlar sonining ko‘pligi;
- hozirgi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida

ishsizlik, bank kreditlari foiz stavkalarining yuqoriligi, kredit resurslarining yetishmasligi;

– kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishi kabi xususiyatlar hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – T: O‘zbekiston, 2014. – 40 b.
- 2.O‘zbekiston Respublikasining “Ferma xo‘jaligi to‘g‘risida”gi Qonuni (Yangi tahrirda)// Xalq so‘zi. – 15 oktabr 2004 yil
- 3.O‘zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to‘g‘risida”gi Qonuni. // O‘zbekiston Respublikasi qonun va farmonlar.- T.:O‘zbekiston. 1992. – 19 b.
- 4.O‘zbekiston Respublikasining “Yer kodeksi”.// J. Soliq to‘lovchi jurnali. 1998. № 7 – 8. – 12 b.
- 5.O‘zbekiston Respublikasining «Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida»gi qonuni. //Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishga doir qonun va meyoriy hujjatlar to‘plami. 1-qism. – T.: Sharq 2009.
- 6.O‘zbekiston Respublikasining “Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida”gi qonuni. // Xalq so‘zi. 6 iyun 1998 yil.
- 7.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 24 martdagi “Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi Farmoni. // Qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning asoslari.– T.: Fan. 2003. – 7b.
- 8.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 27 oktabrdagi “2004-2006 yillarda fermer xo‘jaliklarini

rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi Farmoni. // Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning asoslari. – T.: Fan. 2003. – 12 b.

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 30 oktabrdagi "2004-2006 yillarda fermer xo'jaliklarini rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 476-sonli qarori.// Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning asoslari. – T.: Fan. 2003. – 41 b.
10. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. – T.: O'zbekiston, 2009. – 56 b.
11. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasida 2009 yilda mamlakatimizni ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2010 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi. – 2010. 30 yanvar
12. I.A.Karimov. 2012-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2013-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi, 2013 y. 19 yanvar
13. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruzasi. "Xalq so'zi" 2010 yil 13-noyabr.
14. Karimov I.A. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish yo'lini izchil davom ettirish-traqqiyotimizning muhim omilidir. "Turkiston" 2010 yil 8-dekabr.
15. I.A.Karimov Barcha reja va dasturlarimiz vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini

oshirishga xizmat qiladi: 2010 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yilga mo'ljallangan eng muhim ustuvor yo'nalishlarga bag'ishlangan O'zR Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruza, 2011 yil 21 yanv./-T.: O'zbekiston, 2011.-27-28 b

16. Karimov I.A. 2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. // Xalq so'zi. – 18.01.2015
17. Farmonov T.X. Fermer xo'jaliklarini rivojlantirish istiqbollari. – T: Yangi asr avlodi, - 2004. – 143 b.
18. Abdug'aniyev A., Abdug'aniyev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg'armasi. 2004.- 304 b.
19. Ergashev R.X. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. T.: Extremum Press, 2011. – 416 b.
20. Ergashev R.X., Shoxo'jayeva Z.S. Dehqon va fermer xo'jaliklari iqtisodi. – Toshkent: Iqtisod-moliya. 2016.– 486 b.
21. http://www.usda_programs
22. <http://www.iuf.ru/>
23. <http://geliopax.tele-kom.ru>